

Інна Козак

АВТОРСЬКІ ШКОЛИ 90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ ЯК ОСЕРЕДКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ВИХОВНИХ СИСТЕМ В ІННОВАЦІЙНУ ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ШКІЛ

У статті обґрунтовано поняття «авторська школа», схарактеризовано основні авторські напрями: «Школа діалогу культур», «Школа життєтворчості особистості», «Вальдорфська школа». Схарактеризовано виховні системи авторських шкіл кінця ХХ століття: школи М. Гузика та М. Чумарної. Визначено, що навчально-виховний процес у них будувався на основі загально-людських, національних цінностей і являв собою цілісну виховну систему.

Ключові слова: авторська школа, системні інновації, виховна система, навчальний заклад, навчально-виховний процес.

Становлення системи освіти в Україні має глибоке історичне коріння, та сповнене різного роду складностей і протиріч. Пріоритетне становище у вітчизняній педагогіці завжди займало виховання, а у переломні моменти історії людства завжди актуалізувалися його гуманістичні складові.

Історичні процеси в країні наприкінці ХХ століття стали поштовхом для виникнення різного роду інновацій у педагогіці, що призвело до переосмислення окремими освітянами навчально-виховного процесу у школах, які згодом набували статус інноваційних, авторських і являли собою цілісну виховну систему. Наприкінці ХХ століття інноваційні ідеї широко розроблялися і освоювалися освітянами. Так, якщо в попередні часи авторські школи були поодиноким явищем, то в 90-х роках минулого століття під впливом соціально-економічних і суспільно-політичних умов утворилася ціла мережа таких навчально-виховних закладів, як: «Школа діалогу культур», «Школа життєтворчості особистості», «Вальдорфська школа» та багато інших. Найяскравішими школами цього періоду ми вважаємо авторські школи М. Гузика, яка побудована на основі християнського гуманізму та М. Чумарної, в основі якої вивчення української культури.

Інноваційну педагогічну діяльність 90-х р. ХХ ст., досвід та ідеї авторських шкіл висвітлюють М. Антонєць, В. Біблер, Т. Волобуєва, М. Гузик, І. Єрмаков, С. Курганов, Л. Онищук, І. Підласий, М. Проц, В. Сгадова, А. Семирякова, І. Соломадін, К. Сумнительний, Т. Тюріна, М. Чумарна, Т. Цирліна та інші.

Так, основні ідеї та досвід роботи «Школи діалогу культур» висвітлюють В. Біблер, С. Курганов, І. Соломадін, Т. Волобуєва та інші.

Засновником «Педагогіки життєтворчості» є І. Єрмаков. Детальний аналіз досвіду «Вальдорфських шкіл» здійснюють К. Сумнітельний, І. Підласий, Т. Цирліна та інші. Досвід роботи школи М. Гузика вивчають М. Антонець, Л. Онищук та інші. Ідеї та досвід роботи авторської школи М. Чумарної висвітлюють Т. Тюріна, А. Семерякова та інші.

Метою нашої статті є характеристика авторських шкіл 90-х років ХХ століття як осередків впровадження виховних систем в інноваційну практичну діяльність сучасних шкіл.

Термін «авторська школа» ввійшов у науковий обіг у кінці 80-х років ХХ століття, але своїм корінням це педагогічне явище сягає в далеке минуле. Слід враховувати те, що до ХІХ ст. авторськими вважалися школи, які були виключенням із загального ряду шкіл, історичні перерви, між якими перевищували століття. У даному аспекті найчастіше називаються Лікей Аристотеля, Академія Платона, Бургдорфський інститут І. Песталоцці, Яснополянська школа Л. Толстого та ін.

У ХХ ст. ситуація кардинально змінилася: вплив соціально-політичних умов призводить не тільки до збільшення їх чисельності, а й до стабілізації їх діяльності, здатності впливати на педагогічні процеси. До середини 90-х років ХХ ст. поняття «авторська школа» витісняється такими поняттями як «інноваційна школа», «експериментальна школа» і ототожнюється з ними за змістом. Однак через суттєві відмінності ототожнювати ці поняття не можна [9, с. 27].

У педагогічному словнику С. Гончаренка авторська школа розглядається як оригінальна загальна педагогічна, дидактична, методична чи виховна система, опрацьована з урахуванням надбань психології, педагогіки, вікової фізіології та інших наук, вітчизняного і зарубіжного педагогічного досвіду, яка реалізується під керівництвом чи за участю її автора (авторів) принаймні в одному навчально-виховному закладі (наприклад, школа В. Сухомлинського, школа М. Гузика та ін.). Однак часто такі школи виокремлюють і за узагальненою назвою філософської, соціологічної, психолого-педагогічної ідеї, покладеної в основу навчально-виховної системи («Школа розвиваючого навчання», «Школа діалогу культур»). Авторська школа є одним із типів експериментального майданчика [3, с. 14].

Простеживши еволюцію поняття «авторська школа» Н. Побірченко окреслює його змістовий аспект так: «гуманістичний навчально-виховний заклад, ідея створення якого належить педагогу-творцю, який розробив і поклав в основу його діяльності власну концепцію розвитку школи, основою якої є тріада дитина – вчитель – батьки, що забезпечує ефективне функціонування і стабільні позитивні результати [7, с. 36].

Соціально-економічні перетворення в Україні на початку 90-х років ХХ століття спричинили поширення інновацій у шкільній практиці. Інноваційні пошуки спрямовувалися на створення особистісно-орієнтованих технологій та організацію освітньо-виховних систем, що

ґрунтувалися на гуманістичних, загальнолюдських та національних цінностях. Наприкінці ХХ століття авторські ідеї творчо осмислювалися і сприяли створенню цілої мережі шкіл, які функціонували у таких основних напрямках: «Вальдорфська школа», «Школа діалогу культур», «Школа життєтворчості особистості» та інші.

«Школа діалогу культур» – концепція шкільної освіти і відповідної педагогічної практики, розроблена колективом філософів, психологів і педагогів під керівництвом В. Біблера. Ключова особливість кожної культури, що дозволяє зрозуміти її саме як культуру – це її діалогічність, що розуміється у двох планах: з одного боку, внутрішня спроможність відсторонитися від самої себе, не збігатися із собою, бути діалогічною стосовно самої себе і, з іншого боку, існування кожної культури на межі з іншими культурами, у діалозі з ними [1, с. 66–73].

Визначальною характеристикою «Школи діалогу культур» є використання сучасних психологічних досліджень, які доводять, що мислення сучасної дитини є гетерогенним (грец. heteros – інший, різний) і являє собою складну взаємодію різнорідних логічних культур. З перших днів розвитку мислення і мовлення у дитини досвід дорослих передається їй у формі реалістичного, природно-наукового мислення і у формі образного естетично-міфологічного споглядання [6].

«Школа життєтворчості особистості» – навчальний заклад, який сприяє вихованню особистості, що здатна до самотворення, творчої побудови життя, конкурентоспроможна у суспільстві з ринковою економікою. Її автором є старший науковий співробітник лабораторії педагогічного прогнозування Інституту педагогіки НАПН України І. Єрмаков та інші.

На думку І. Єрмакова, життєтворчість – особлива, вища форма виявлення творчої природи людини. Вона сприяє самостійному вибору особистістю стратегії життя, розробці життєвих планів і програм, вибору та використанню засобів, необхідних для реалізації індивідуального життєвого проекту. Дослідник вважає, що мистецтво жити є вищою розвиненою здатністю до життя. На його думку, життєтворчість зосереджується на проблемі творення себе, побудові власного життя, виходячи із особистості, її духовного світу, світогляду, цілей, устремлінь, у кінцевому підсумку – розуміння людиною життя [5, с. 15].

Завданням педагогів є створення оптимальних умов для самоздійснення вихованця у різних видах діяльності. Програма позанавчальної виховної роботи та саморозвитку вихованців передбачає допомогу у проектуванні ними власного життєвого шляху на основі доцільно обраного типу соціальної поведінки, ступеня активності та ціннісних орієнтацій, свідомо прийнятих норм людських взаємин [2, с. 55].

«Вальдорфська школа» являє собою загальноосвітній заклад, в основі якого педагогічні ідеї австро-німецького громадського діяча, філософа і педагога, засновника духовно-наукового руху – антропософії –

Р. Штайнера [2, с. 65]. Людина розглядалася Р. Штайнером як єдність трьох іпостасей: душі, тіла та духу. Основне завдання педагога він вбачав у збалансуванні цих аспектів людської природи, досягненні їх гармонійної єдності. Головною метою виховання за Р. Штайнером – є розвиток дитини, тому школа зобов'язана внести вагомий вклад у фізичний розвиток (раннє дитинство), в емоційний розвиток (дитинство) та в духовне становлення (отроцтво). При цьому заперечувався прямий вплив на волю учнів, а натомість здійснювалося повільне поступове формування їх емоцій та інтелекту, що в результаті мало призвести до нормального розвитку та укоріненню характеру [9, с. 155–156].

Р. Штайнер робив акцент на вихованні, дбаючи про створення в школі всіх необхідних умов для повноцінного розвитку особистості кожної дитини, забезпечення ефективної і радісної «зустрічі» зі світом Добра, Краси та Правди. Ці поняття стали основою морального виховання вальдорфських шкіл, та професійно-ціннісними орієнтирами діяльності школи в цілому. Головною умовою ефективності процесу виховання Р. Штайнер вважав знання людської природи і вікових етапів розвитку дитини, що спричиняло необхідність вибору відповідних методів виховання [9, с. 157].

Загалом Р. Штайнер розглядав школу як складний живий організм, який складається із не менш складних організмів – учителів, учнів і їх батьків. Блискучим відкриттям вченого, на думку Т. Цирліної, було те, що він адаптував навчальну програму перш за все до індивідуальних особливостей учителів, а вже потім і учнів школи [9, с. 163].

Отже, педагогічні авторські напрями сприяли створенню цілої мережі шкіл нового типу, в основі яких особистісно зорієнтований навчально-виховний процес. Поштовхом до переосмислення навчально-виховного процесу стало впровадження комплексного підходу, який ґрунтувався на основі гуманістичних цінностей. У таких школах він являв собою цілісну гуманістичну виховну систему.

Авторська школа М. Гузика розпочала своє існування у 1988 р. Вона являє собою одну з продуктивних моделей середнього освітнього закладу, що побудований на засадах гуманістичної парадигми. Провідною концептуальною основою виступає особистісно орієнтоване навчання і виховання, спрямовані на максимальну самореалізацію особистості [4, с. 33]. За типологією авторська школа М. Гузика є навчально-виховним комплексом, в якому кожен учень може обрати для себе той чи інший навчально-виховний підрозділ відповідно до своїх здібностей, нахилів, уподобань, покликань, домінуючого типу природних ключових компетентностей чи конкретного виду таланту й успішно навчатися в ньому. Для цього в школі створені необхідні умови. Зокрема, педагогічно доцільно сформоване навчально-виховне середовище, запропонована автором Комбінована система організації навчально-виховного процесу, яка забезпечує значно вищий рівень його індивідуалізації, передбачаючи

диференціацію змісту освіти і ступеня його засвоєння, темпу навчання з опорою на індивідуально-вікові, особистісні характеристики і ключові компетентності учнів [4, с. 30].

Виховна система школи М. Гузика є однією з продуктивних моделей середнього освітнього закладу, що побудований на засадах гуманістичної парадигми. Її концептуальною основою є особистісно орієнтоване навчання і виховання, спрямовані на максимальну самореалізацію особистості. Основою педагогічної системи школи М. Гузика є ідея глибокої диференціації навчання і рівня отриманої учнем освіти, що створює сприятливі умови для розкриття природного таланту кожної особистості та його ефективну реалізацію й динамічний розвиток. Філософсько-світоглядним фундаментом авторської школи М. Гузика та її виховної системи є християнський гуманізм, який ставить людину на її законне місце відповідно до її Творця [4, с. 33].

Оригінальним є підхід до організації і впровадження навчально-виховного процесу у авторській школі «Тривіта», яка створена М. Чумарною. Тут особлива увага приділяється створенню необхідних умов для духовного пробудження дитини, її духовного зростання. Педагогічним колективом створюється атмосфера творчої співпраці з дітьми, у якій вони є першовідкривачами всіх таємниць світу. Доброзичливість, чуйність, взаєморозуміння, що панує в школі, дозволяють дитині бути самою собою, залишатися дитиною.

Основою виховної системи авторської школи М. Чумарної є система духовного відродження школярів. Новаторським є підхід до духовного формування цілісної особистості засобом розвитку духовної, родової, генної та архетипної пам'яті дітей. Навчально-виховний процес в авторській школі являє собою цілісну виховну систему в основі якої глибинне релігійне виховання, зв'язок людини з Богом через природні знання і через вивчення мови та української культури.

В авторській школі М. Чумарної перед учителем ставиться вимога не навчати, а бути другом і наставником дитини в процесі її самопізнання та самореалізації, не вчити дітей жити, а жити їхнім життям, мудро спрямовуючи творчий, розумовий та емоційний потенціал школярів на самовдосконалення, розширення кругозору. Вчителі дають можливість дитині розвиватися самій, обдумувати, аналізувати свої вчинки, вчинки навколишніх, прислуховуватися до свого внутрішнього голосу. Таким чином, основою навчально-виховного процесу в авторській школі є не нав'язливість, а цілеспрямованість на самоосвіту й саморозвиток [8, с. 31].

Приватна авторська українознавча школа М. Чумарної являє собою цілісну гуманістичну виховну систему, в основі якої глибинне розуміння людської природи, яка пов'язана з Богом через вивчення національної культури. Це система духовного відродження школярів шляхом формування цілісного національного світогляду.

На нашу думку, авторські школи М. Гузика і М. Чумарної являють

собою високорелевантні виховні системи, які забезпечують всебічний і гармонійний розвиток особистості дитини.

Отже, у 90-х роках ХХ ст. соціально-педагогічні та політичні умови сприяли розгортанню інноваційних пошуків, в результаті яких виникли авторські школи (авторська школа М. Гузика, м. Южне, Одеської області; авторська школа М. Чумарної «Тривіта», м. Львів) та творчо реалізувалися авторські ідеї, які сприяли впровадженню інноваційної діяльності в школах в таких основних напрямках як «Вальдорфська школа», «Школа діалогу культур», «Школа життєтворчості» та інші. Аналіз впровадження інновацій у школах досліджуваного періоду довів, що практична діяльність педагогів була спрямована на переосмислення підходів до навчально-виховного процесу, внаслідок чого виникали нові моделі навчальних закладів, навчально-виховний процес в яких будувався на основі гуманістичних, загальнолюдських та національних цінностей і являв собою цілісну, відкриту, гуманістичну виховну систему.

Проведене дослідження не є вичерпним, детального аналізу, на нашу думку, вимагає практичне впровадження авторських ідей у сучасному освітньому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Библер В. Школа діалога культур. Целостная концепция школы діалога культур. Теоретические основы программы / В. Библер // Психологическая наука и образование. – 1996. – № 4. – С. 66–73.
2. Волобуєва Т. Сучасні освітні моделі. Інноваційні освітні системи : метод. пос. / Т. Волобуєва. – Донецьк : Каштан, 2007. – 96 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
4. Гузик М. Філософсько-світоглядні основи педагогічної системи М. П. Гузика та особливості його авторської дидактики у спектрі можливостей / М. Гузик // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2009. – № 2. – С. 30-33.
5. Єрмаков І. Виховання життєтворчості: моделі виховних систем / І. Єрмаков. – Х. : Видавнича група «Основа», 2006. – 224 с.
6. Особенности содержания педагогической технологии «Школа діалога культур» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://banauka.ru/2448.html>.
7. Побірченко Н. Змістовий аспект поняття «авторська школа» / Н. Побірченко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 36. – С. 33–37.
8. Тюріна Т. Авторська школа Марії Чумарної / Т. Тюріна // Шлях освіти. – 2001. – № 3 – С. 28–31.
9. Цырлина Т. Гуманистическая авторская школа как социокультурный феномен ХХ века : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Цырлина Татьяна Владимировна. – М., 1999. – 365 с.